

לאמיתה של שמיטה שמריה גרשוני, איתם הנקין

ראשי פרקים:

1. ההתקפות על ההיתר מביאות לחיזוקו
2. הדוגמטיות בטענות כנגד ההיתר
3. 'פשוטויל' הרבנים כנגד ההיתר
4. מכירת חמץ והיתר המכירה
5. הערות לסיום

ההתקפות על ההיתר מביאות לחיזוקו

טענות מרובות העלה הרב ד"ר חיים סיימונס, במאמרו המתפרסם כאן, כנגד תקפותו של היתר המכירה. כמה מטענותיו המרכזיות, בעיקר ההלכתיות שבהן, כבר קיבלו את תשובתן בעקיפין ובאופן כללי במאמרו של מו"ר הרב דוב ליאור, "היתר המכירה בזמננו", המתפרסם אף הוא בסמוך. כתוספת והשלמה לדברים, אנו מוצאים לנכון להתייחס למספר טענות נוספות של הרב ד"ר סיימונס – בעיקר אלה הקשורות למישורים הציבוריים והמעשיים.

בטרם ההערות, יש להעיר על כך שביקורות והשגות בלתי-מאוזנות כנגד היתר המכירה והשימוש בו, גורמות בפועל לתופעה הפוכה מזו שהמשיגים חפצים בה. הרי לאמיתו של דבר, קל מאד להסכים עם שאיפה להפחתת ההיזקקות וההסתמכות על היתר המכירה – שאיפה לה שותפים במפורש כל הרבנים שתמכו בהיתר לאורך הדורות, לא פחות מאשר הרבנים שהתנגדו לו. אולם בשעה שמתנגדי ההיתר תוקפים בעוצמה מופרזת אותו ואת התומכים בו, ועושים זאת למרבה הצער מתוך חוסר כבוד בסיסי

לרוב-ככל הרבנים שציידו בו בעבר או מצדדים בו בהווה, אזי נזעקים רבים וטובים להגן בצדק על כבוד רבותיהם, ולשם כך הם מוסיפים להעמיק את יסודות ההיתר, ומהם אף מרבים יותר בצריכת יבול ההיתר, כדי להסיר לעז מן הסומכים עליו – כך שהדבר מביא איפוא, באורח פרדוקסלי לכאורה, דווקא להידוק האחיזה בהיתר המכירה, ולביסוס איתן יותר של יסודותיו והפעלתו. לעומת זאת, ביקורת עניינית ומאוזנת, הנעשית מתוך כבוד בסיסי לשני צדדי המחלוקת, עשויה לפעול באופן אפקטיבי בהרבה להפחתת השימוש בהיתר המכירה – ומן הראוי שמתנגדי ההיתר יתנו על כך את הדעת. "לא בחיל ולא בפח", כי אם ברוחי אמר ה'" (זכריה ד' ו').

הדוגמטיות בטענות כנגד ההיתר

אחת השאלות שמעלה הרב ד"ר סיימונס במאמרו היא "האם תקדימי ההיתר בעבר רלוונטיים כיום?". טענתו היא שיתכן שראשוני התומכים בהיתר המכירה, ובתוכם הרב קוק, לא היו מתירים כיום את המכירה. יש לתהות, מדוע האוחזים בטענה זו מוכנים להטיל ספק ברלבנטיות של פסקי ההיתר בלבד? אמנם נכון הוא שבסוגיה זו דווקא ההיתר הוא בגדר חידוש שטעון הוכחה, אולם אחרי הכל, אחיזה עקבית באורח מחשבה זה, מחייבת בדיקה מחודשת ותמידית לא רק של פסקי ההיתר אלא גם של פסקי האיסור: האם כל מי שאסר בעבר היה אוסר גם כיום? האם כל טענות נימוקי האוסרים לפני מאה עשרים שנה, מאה שנה, שבעים שנה ושלושים שנה רלוונטיים גם כיום? שמא שינויי המציאות המרובים מאז ועד עתה יצרו סיבות מוצדקות נוספות לשימוש בהיתר? שמא הפער בין אופן הפעלת ההיתר כיום לעומת אופן הפעלתו בעבר, מבטל רבות מן הטענות ההלכתיות הוותיקות כנגד תקפותו?

מספר פעמים במהלך השנה החולפת, בבמות שונות, השמיע הרב זאב ויטמן – האחראי על הפעלת היתר המכירה מטעם הרבנות הראשית – את הטענה הפנטסטית, שאילו מתנגדי ההיתר דהיום היו בקיאים באמת בפרטי הפעלתו ויישומו, הם היו חוזרים בהם מהתנגדותם להיתר. טענה פנטסטית אמרנו, שכן סביר להניח שהרב ויטמן איננו מאמין באמת שעובדה זו או אחרת מסוגלת לשנות את דעתם של המתנגדים המושבעים להיתר¹; ולו מפני שהתנגדותם מבוססת לא רק על נימוקים הלכתיים, כידוע. אולם אמירתו מבטאת את הפער בין חלק מהטיעונים כנגד תקפות ההיתר, טיעונים ישנים ומוכרים כבר עשרות שנים, לבין ההיתר עצמו, ההולך ומשתכלל משמיטה לשמיטה, הן

¹ מעין זאת ראה חילופי המכתבים בין הרב ויטמן לרב מנחם מאיר וייסמנדל ממונסי, קובץ 'אור ישראל' שנה ז' חוברת ב' [כסליו תשס"ב] עמ' קמ"ז-קנ"ו.

מבחינה הלכתית והן מבחינה מעשית. הכרה אמיתית של האופן בו נערך ההיתר כיום, טוען הרב ויטמן, הופכת את הטענות נגדו לבלתי רלוונטיות בעליל:

"היתר המכירה נעשה באופן ובנוסח שונה מבעבר, באופן שמבטל את כל דברי המערערים כנגד היתר המכירה... נערך ביקור אצל כל החקלאים והוסברה להם מהי שמיטה... במקרים שבהם נתברר שאין לחקלאי אפשרות לשמור את מצוות השמיטה ללא הזדקקות להיתר המכירה הוסבר לו מה משמעותה של מכירת הקרקעות, ונבדק אלו קרקעות הוא חייב למכור, ומי הם בעלי הקרקעות הללו. לצורך מכירת הקרקעות נדרש החקלאי לצרף מפות שעליהן מסומנות ומוגדרות הקרקעות הנמכרות. מלבד זה, נדרשה אסיפת חברים של האגודה אשר אליה שייך החקלאי שתאשר את מכירת הקרקעות, ונדרשה חתימת החקלאי על שטר מכירה של כל זכויותיו... המכירה נעשתה בנוסח משפטי המובן לחקלאי, ותנאי המכר היו כאלו שלא היתה לחקלאים כל סיבה שלא להסכים למכר כזה.

מכיוון שהמכירה נעשתה בטופס משפטי, התייעצו רוב החקלאים עם יועציהם המשפטיים קודם לחתימתם על שטר המכר. התייעצויות אלו הביאו במקרים מסוימים לכך שהחקלאי החליט שלא למכור את אדמותיו... באופן זה, השלב הראשון של מכירת כל הזכויות של החקלאים למדינת ישראל נעשה באופן מהודר יותר מאשר כל מכירה הלכתית אחרת... השלב השני היה מכירת הקרקעות על ידי מינהל מקרקעי ישראל לגוי. גם מכירה זו נעשתה מלבד בקניינים הלכתיים מקובלים – כסף, שטר וסודר – גם באמצעות הסכם מכר חוזי משפטי מקובל... הסכם מכר זה נדון במשך זמן ארוך על כל פרטיו וסעיפיו בינינו ובין היועצים המשפטיים של מנהל מקרקעי ישראל...

באופן זה המכירה חלה לא רק מבחינה הלכתית, אלא גם מבחינה משפטית חוקית... הדברים הגיעו עד כדי כך שמינהל מקרקעי ישראל דרש קודם לחתימה על ההסכם לקבל אישור כתוב מרשויות המס על פטור העסקה ממיסים, וכן לקבל התחייבות חתומה מהקונה שהוא לא ישתמש בהסכם החתום לרישום הערת אזהרה בטאבו... כמו כן הצהיר הקונה על שבע מצוות בני נח ועל כך שיש לו קרקע בארץ ישראל, באופן שרבים סבורים שאין בכך איסור 'לא תחנם'. המכירה נעשתה באופן ישיר בין המוכרים לקונה, ולא בשליחות... המכירה התייחסה רק לקרקעות שהוגדרו, סומנו ומופו...

לאור השיפורים הללו מתבטלות כל הטענות כנגד תקפותו של היתר המכירה בימינו מטעם טענת 'חוכא ואיטלולא' או מטעם חוסר גמירות דעת של המוכרים או הקונה, או מטעם אין שליח לדבר עבירה וכדומה... המכירה התייחסה לקרקעות ספציפיות ומוגדרות, שבסה"כ הגיעו לכ-7% משטח מדינת ישראל... מתקיים פיקוח על החקלאים על ידי צוות מפקחים המבקר אותם ובודק שמשלוחי הירקות אכן

מגיעים מהשטחים שנמכרו במכירת הקרקעות, והשמלאכות האסורות מהתורה, ובעיקר הזריעה, נעשות על ידי לא יהודים...².

האם ישנה תקוה שכל העובדות הללו – ההופכות את ההיתר שנעשה בשמיטה זו לסיפור שונה לחלוטין מן ההיתרים שהופעלו בשמיטות שלפניו – יזכו להתייחסות ראויה לשמה מצד מתנגדי ההיתר? האם ישנו סיכוי שמי מהם יסיק בעקבות השינויים, שאכן ישנן טענות הלכתיות כנגד ההיתר שכבר אינן רלוונטיות בזמננו? או שמא נוסף לראות, כבימים-ימימה, דיונים ארוכים בסוגיית הרישום בטאבו – שאינה רלוונטית כבר עשרות שנים, או בעניין השליחות לדבר עבירה – שאף הוא כבר אינו רלוונטי – וכן הלאה.

י'פשוויילי' הרבנים נגד ההיתר

יותר מפעם אחת במאמר, הסתמך הרב ד"ר סיימונס על כרוז, "קריאת קודש", עליו חתמו כחמישה עשר רבנים חרדים, רובם אשכנזים, שהצהירו על התנגדות נחרצת להיתר המכירה. יש להעיר שלא מדובר בכרוז חדש, אלא בשחזור מתוך סדרת מודעות שהתפרסמו בעבר, בעיתוי התמוה אייר-אב תשס"ה – סמוך מאד לגירוש מגוש קטיף ויותר משנתיים לפני השמיטה העתידה לבוא.³

בראשונה שבהן, מודעה כפולה מאייר תשס"ה, לא הוזכר במפורש היתר המכירה, אלא רק הצהרה כללית נגד מכירת קרקע לגוי, הגם שכל בר דעת מבין שזהו העניין היחיד היכול לעמוד מאחורי הדברים:

² 'קומי אורי' גליון כ"ה, [בית אל] אדר-ניסן תשס"ח, עמ' 25-28. רצוי לעיין בדברים במלואם. ראה גם מאמריו: 'תוקף היתר המכירה', 'תחומין' כ"ז [תשס"ז] עמ' 13-28; 'סיכומים והרהורים לקראת שמיטה', 'המעין' שנה מ"ז חוברת א' [תשרי תשס"ז] עמ' 31-34. אגב, הרב ד"ר סיימונס ציטט את דברי הרב גורן, שטען שהיתר המכירה איננו עוד בתוקף לאחר קום המדינה – אך לא טרח להפנות לתגובתו החולקת של הרצי"ה קוק, שהתפרסמה ב'תחומין' ז' עמ' 27-23, ואף לא זכר להעיר שעל אף הפקפוקים שהעלה, הרב גורן עצמו בהיותו רב ראשי הפעיל את היתר המכירה.

לעיון נוסף, ראה מאמריהם של שלושה מדייני בית הדין הגדול דהיום, המחזקים את היתר המכירה, כל אחד מכיוונו-הוא: הרב שלמה דייכובסקי, 'תורה שבעל פה' כ"ח [תשמ"ז] עמ' ק"ה-ק"ד; הרב אברהם שרמן, 'תורה שבעל פה' ל"ה [תשנ"ד], עמ' צ"א-ק'; הרב חגי איזירר, 'אורייתא' גליון י"ח [תשנ"ו] עמ' רל"ה-רנ"ב; וכן מאמרו של הרב יעקב בצלאל ז'ולטי, 'מוריה' שנה 19 גליון י"ב [אב תשנ"ד] עמ' ס"ז-ע"ב. ראה גם: הרב יגאל אריאל, 'משנת השמיטה' [תשנ"ה] ח"א עמ' 324-349; הרב יאיר בן דב, 'תחומין' כ"א [תשס"א] עמ' 22-27, הרב יורם מיימון, 'בית הלל' גליון ז' [סיוון תשס"א] עמ' מ"ט-נ"ד; הרב שמואל פנחס, קובץ 'בית הלל' ו' [טבת תשס"א] עמ' כ"ח-ל"א; ועוד ועוד.

³ את הכרוזים ניתן למצוא בין השאר בפתח הספר 'שמיטה כמצוותה – בענין מכירת קרקע לגוי כדי להפקיע דיני שביעית בימינו', [בעילום שם], בית שמש תשס"ז.

"הננו לגלות בזה דעתנו, דעת תורה, שאסור למכור קרקע או בית בארץ ישראל לגוי אפילו שאינו עובד עבודה זרה או ישמעאלי, אפילו במקום הפסד גדול ושעת הדחק, שדעת כל הראשונים שאסור למכור קרקע בארץ ישראל לגוי שלא קיבל עליו שבע מצוות בני נח"⁴

"הננו לגלות דעתנו שנתברר על פי דפוסים ראשונים וכתבי ידות אמיתיים שנתקנו בזה קלקולי הצנזורה, שדעת כל הראשונים שאסור למכור קרקע בארץ ישראל לכל גוי שלא קיבל עליו שבע מצוות בני נח"⁵

במודעה השניה, מתמוז תשס"ה, עליה חתמו פחות או יותר אותם רבנים⁶, כבר נאמרים הדברים במפורש – ושוב, לא ברור מה ההכרח הדוחק לפרסם את כרוז זה בחוצות ירושלים דווקא אז, חודש בלבד לפני הגירוש:

"אחרי הבירור בכל צדדי ההיתר מכירת הקרקעות להפקיע דיני שביעית, ואחרי הבירור בכל התשובות של כל הגדולים שהתירו את המכירה, נתברר שבמצב של היום כולם מודים שמכירת קרקעות לגוי אינו מפקיע דיני שביעית ואינו מתיר כלום, ואסור למכור קרקע בארץ ישראל לשום גוי, ואסור לסדר שום דיני היתר להפקיע מצות שמיטה... והננו להתרות שכל מי שיתעסק במכירה להפקיע דיני שביעית, הרי זה נגד התורה לכל הדעות... ומה שרוצים להציל את החקלאים, שבלי המכירה הם יעבדו בשביעית, אין כאן שום הצלה, דחקלאים שבלי המכירה יעבדו בשביעית אין להם שום גמירות דעת להעביר הבעלות"⁷

המודעה השלישית בסידרה, שהתפרסמה באב תשס"ה – ימים בודדים לפני תחילת הגירוש, ופחות-או-יותר עם אותן חתימות, משבחת בחציה הראשון את מעלת שמירת השביעית, וחציה השני מוקדש שוב להתקפה על היתר המכירה:

⁴ על החתום: הרב שטיינמן, הרב קנייבסקי, הרב נסים קרליץ, הרב מיכל יהודה לפקוביץ' ו...הרב זלמן נחמיה גולדברג (הגרז"ן – היושב כיום בבית הדין של 'אוצר הארץ'); יודגש שחתימת הגרז"ן נוספה רק באמצע תשס"ז, ולכן אין לו חלק בעיתוי המוזר – ולמעשה גם לא לשאר הרבנים החותמים, שכן סביר להניח שהאחראים על עיתוי זה הם העסקנים האלמוניים שארגנו את המודעה (ושמא הם שאחראים גם על ניסוחה).

⁵ על החתום: הרב וזנר והרב אלישיב מהצד האשכנזי, והרב שלום כהן, הרב בעדני, הרב יעקב יוסף והרב מרדכי אליהו (!) מהצד הספרדי. קשה להאמין שהרב אליהו חתם על נוסח זה בהקשר כלשהו להיתר המכירה, אותו הפעיל בשמיטה תשמ"ז כרב ראשי; וראה להלן.

⁶ ללא הרב כהן, הרב בעדני והרב אליהו, ובתוספת הרב חיים פנחס שיינברג והרב שמואל אויערבך.

⁷ יש להקדיש תשומת לב לקביעה ש"חקלאים שבלי המכירה יעבדו בשביעית אין להם שום גמירות דעת להעביר הבעלות": מדובר בהודאה כמעט מפורשת שלפחות כשמדובר בחקלאים שומרי מצוות, יש להם גמירות דעת! (כשיטת הרב קוק, שעצם הרצון להינצל מאיסור שביעית מספיק לשם גמירות דעת). הדבר מדגיש את האבסורד שבקביעות הגורפות לאורך שאר המודעה.

"ולידע ולהודיע כי מה ש'מסדרים' כמין מכירה, העושים כן נותנים יד לעקור מצוה, והמכירה הינה חוכא ואיטלולא ואין לה תוקף, דאין מי שיש לו גמירות דעת למכירה זו, ואין הדבר נתון לחילוקי דעות עדות וקהילות. ומי מהרבנים הנותן ידו לכך גורם חילול ה', ומכמה וכמה טעמים אין לדמות 'מכירה זו' למה שהיו מקצת גדולי ישראל שביקשו להתיר הדבר בעבר הרחוק"

קשה להימנע מלהגדיר את סידרת המודעות הללו, ובייחוד את שתי האחרונות שבהן, כניסיון להשליט עריצות הלכתית ולעצב את התודעה הציבורית על ידי כוחנות מילולית גרידא. כל התשובות? כל הגדולים? כולם מודים? כל מי שיתעסק במכירה? נגד התורה לכל הדעות? הכללות כה מרובות ורחוקות מן האמת, שהמסר הגלום בהן פוגע ומבזה בצורה בלתי נסבלת את כבודם ותורתם של הפוסקים המאשימים את תקפותו של ההיתר גם בזמננו – ומדובר בשורה ארוכה ונכבדת של רבנים גדולים, מחשובי הפוסקים, שנימקו באריכות את תמיכתם בהיתר גם לאחר קום המדינה, ומהם עדיין חיים עמנו היום⁸. מה מקור הקביעה התלושה "אין הדבר נתון לחילוקי דעות"? האם זוהי דרכה של תורה!?

⁸ יסודותיו ההלכתיים של היתר המכירה והפעלתו גם בזמננו, נתבארו בארוכה בכתבי גדולי המצדדים בקיום ההיתר בשני הדורות האחרונים: הרב צבי פסח פרנק, שו"ת הר צבי ענייני זרעים ח"ב סי' מ"ו-ג"ב, שם אה"ע ח"א סי' כ"ט, שם יו"ד ח"א סי' קכ"ג, וכרם ציון השלם – אוצר השביעית עמ' ל"ג-ל"ו (וראה עוד שו"ת עטרת פז ח"א כרך ג' חו"מ סי' י"ב, ד"ה והן אמת ואילך); הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, פסקים וכתבים ח"ג (המצוות התלויות בארץ) סי' מ"ט-נ"א, נ"ג-נ"ד; הרב יחיאל מיכל טיקוצ'ינסקי, ספר השמיטה עמ' ע"א-ק"ט (וראה קונטרס 'למועד שנת השמיטה' לרב אהרן יצחק זסלנסקי, ירושלים תשי"ב, עמ' י"כ-ח); הרב עובדיה הדאיה, שו"ת ישכיל עבדי ח"ח יו"ד סי' כ"ח אות א' (וראה גם קובץ 'אור תורה' שנה א' חוברת ג' [אב תשכ"ח] עמ' מ"ח-מ"ט); הרב כתרילאל פישל טכורש (התורה והמדינה) כרך ג' [תשי"א] עמ' ע"ו-ע"ט, 'אור המזרח' שנה ו' חוברת א' [טבת תשי"ט] עמ' 36-37; הרב שלמה יוסף זיון, לאור ההלכה מהדורה חדשה [תשס"ד] עמ' קל"ו-קנ"ב (וראה גם מאמרו על "שבת הארץ", 'תורה שבעל פה' כרך ח' [תשכ"ז] עמ' י"ג-ח); הרב מנחם מנדל כשר, קובץ 'נעם' כרך א' [תשי"ח] עמ' קס"ז-קצ"א וכרך ט' [תשכ"ו] עמ' שע"ב-שפ"ב (ראה גם: הרב אלעזר כהנוב, 'תורת השביעית' [תשי"ט] סי' ל"ט-מ"ו, ס"ס-ס"ו, ע"ג-ע"ט); הרב שאול ישראל, ארץ חמדה ספר א' שער ה' סי' ז'-י; הרב אברהם שפירא, קובץ 'תורה שבעל פה' כ"ח [תשמ"ז], עמ' 8-1; הרב עובדיה יוסף, ילקוט יוסף – השביעית והלכותיה (מצוות התלויות בארץ א') עמ' תרל"ט-תשט"ו, וכן שו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד סי' י"ט אות ו' ז' (וראה דברי בנו, הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף הנ"ל עמ' תקצ"א-תרל"ח, וכן קונטרס 'דבר השמיטה' לרב משה לוי, בני ברק תשמ"ז); הרב מרדכי אליהו, מאמרו מרדכי – ושבתה הארץ עמ' קי"ח-ק"כ, רצ"ז-ש', תצ"א-תק"י; הרב אליהו בקשי-דורון, בניין אב ח"ד סי' ס"ב; הרב מאיר מאוז, הקדמה לקונטרס דבר השמיטה הנ"ל עמ' ה'-ט' (וראה מכתבו בקובץ 'יען שמואל' כרך ט' [בני ברק תשס"ו] עמ' צ"ב-צ"ד, קי"ג), ועוד ועוד.

איגרת המתירים בשמיטה תשי"ב – הראשונה לאחר קום המדינה – עליה חתמו הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, הרב הרצוג, והרב פרנק, הועתקה בספר 'קטיף שביעית', אשקלון תשס"ז, עמ' 10. בהמשך ספר זה מובאת תעודת הכשר למכירה בשמיטה תשי"ט, עליה חתמו חברי מועצת הרבנות הראשית: הרב פרנק, הרב איסר יהודה אונטרמן, הרב יצחק ניסים, הרב ראובן כץ, הרב יעקב עדס והרב עובדיה הדאיה

מכירת חמץ מול היתר המכירה

כראיה לכך שמכירת החמץ תקפה מבחינה הלכתית יותר מאשר היתר המכירה, מציין הרב ד"ר סיימונס כמה מקרים בהם קיבוצים מכרו את חמצם לפסח, ובמהלך הפסח אכן הגיע הגוי הקונה לקחת את חמצו – דבר המוכיח שהמכירה היתה אמיתית; לעומת זאת, טוען הרב ד"ר סיימונס, לא יעלה על הדעת שהגוי הקונה את הקרקעות ממנהל מקרקעי ישראל יורשה לממש את קנייתו ולקנות את אדמות המדינה – ולכן מוכח לכאורה שזו מכירה מדומה בלבד.

לטענה זו, המנסה לבטל את היכולת להקיש ממכירת החמץ המקובלת להיתר המכירה המקובל פחות, יש מספר תשובות המצטרפות זו לזו. ראשית, כפי שהעיר הרב ליאור במאמרו, העובדה שהיתר המכירה נעשה כמכירה לזמן מוגבל שומטת את הקרקע מתחת עצם הטענה: חוזה המכירה כולל הגבלות רבות, ובראשן הגבלת משך זמן המכירה – דבר התקף מבחינה הלכתית – ולפיכך האפשרות שהגוי הקונה "יממש" את קנייתו, במשמעות של רכישת האדמה לצמיתות, פשוט אינה קיימת במציאות, הן מבחינה הלכתית והן מבחינה משפטית.

שנית, יש להעיר שכל המקרים בהם בא הגוי שקנה את החמץ וביקש לממש את קנייתו, אירעו רק במכירות חמץ פרטיות של קיבוצים וכדומה או ארגונים בסדר גודל קטן יותר – אולם לא אירע כך אפילו פעם אחת במכירת "החמץ של המדינה", אשר נמכר מדי שנה בטקס קבוע לערבי תושב אבו-גוש. מדובר בכמות עצומה של חמץ, שמקורו בעיקר בחברות המסחריות הגדולות בארץ, הנקנה על ידי אותו ערבי בסך נקוב של עשרות ומאות מליוני דולרים – שאינם כלל בהישג ידו – ממנו הוא משלם בפועל כמה עשרות אלפי שקלים, תוך התנייה שאם הוא לא יפרע את התשלום עד לאחר הפסח, יחזור החמץ לרשות בעליו. עיסקה זו אינה משתלמת מבחינה כלכלית לשני הצדדים: מצד אחד, הרווח שניתן להפיק מן החמץ לאחר עיבודו ושיווקו גדול בהרבה מהסכום עליו התחייב הקונה, ולכן מבחינת המוכרים זהו כמעט מחיר הפסד, ומצד שני מדובר כמויות ענק של חמץ המפוזרות בכל רחבי הארץ, שאפילו עלות הובלתן וריכוזן, לא כל שכן רכישת והפעלת האמצעים לעיבודן ושיווקן, הופכות את כל העסק לבלתי רווחי לחלוטין עבור הקונה. סביר להניח שהקונה מאמין שמדובר במכירה פיקטיבית, סמלית בלבד, הנעשית מצידו כמחווה אמון, ללא כל כוונה רצינית או תכנון לממשה בפועל.

(שם עמ' 377. ראה גם שו"ת דגל ראובן ח"ב ריש סי' ל"א), וראה גם כרוז ההיתר של הרב הרצוג והרב ניסים לאותה שמיטה: 'בצאת השנה' [תשי"ט] עמ' כ"ה, וכרוז ההיתר של הרב ניסים והרב אונטרמן בשתי השמיטות הבאות (שבט מיהודה ח"ב [תשנ"ג] עמ' רט"ז-רי"ז).

אם כן, לפחות בנקודה זו של 'גמירות הדעת', יש דמיון כמעט מוחלט בין מכירת 'החמץ של המדינה' – עליה סומכים רוב בית ישראל ורוב הכשרויות המקומיות והארציות – לבין מכירת הקרקעות בשנת השמיטה במסגרת היתר המכירה. מי שיטען שבאחרונה אין גמירות דעת, מוכרח לטעון כך גם לגבי הראשונה. ומי שמכיר בתקפות ההלכתית של הראשונה, למרות שמימד ההערמה שבה בולט למרחוק, אינו יכול שלא להכיר בתקפות ההלכתית של האחרונה.

הערות לסיום

ישנה מידה של עזות בנוסח השאלה "האם נכון וראוי למכור את אדמות ארץ ישראל לנכרים, הרי הקב"ה נתן את ארץ ישראל בשלמותה אך ורק לעם היהודי, וכיצד אפשר למכור אותה, וזאת כדי לא לקיים מצווה בתורה". הרי כל המכירה אינה נעשית אלא כדי לחזק את אחיזתו של עם ישראל בארץ ישראל! אין זה אפילו בבחינת "ביטולה הוא קיומה", שכן הדבר הועלה על ידי חלק מהפוסקים כדחייה לטענה שיש בכך איסור 'לא תחנם': "כיון שהוא לטובת היישוב, פשיטא דאין כאן איסור דלא תחנם...".⁹ יש לתמוה גם, כיצד ניתן מצד אחד לטעון שכל המכירה היא חוכא ואיטולא ואין גמירות דעת ומדובר במכירה פיקטיבית שאינה נעשית ברצינות, ומצד שני לשאול את השאלה התמימה 'כיצד אפשר למכור את ארץ ישראל'...

קיים גם מעט חוסר בהירות באופן בו מוצגת דעתו של הרב מרדכי אליהו בנוגע להעדפת יבול נכרי על היתר המכירה, עד כדי כך שהרב ד"ר סיימונס כותב שרשימת סדרי העדיפויות "הובאה בספר [=של הרב אליהו] מספר פעמים, לעיתים עם שינויים, אך ברוב המקרים יש עדיפות ליבוא על פני היתר מכירה". יש לחדד את הדברים, ולהבהיר את דעתו של הרב אליהו: בטבלת הקדימויות שבעמ' קצ"א אכן מדורג היבול מעזה לפני יבול מהיתר המכירה, אולם בעמ' קצ"ה נכתב שעל כל פנים יש להימנע מירקות מעזה, ובטבלת הקדימויות שבעמ' ע"ב אכן מדורג היבול מעזה רק לאחר יבול מהיתר מכירה (שנעבד ע"י גויים, בשונה מהיתר שנעבד ע"י יהודים [במלאכות דאורייתא]), וכך גם מופיע בטבלת קדימויות נוספת המופיעה במהדורה המקוצרת (עמ' כ' – מהדורה זו היא שנדפסה באחרונה); לאור כל זאת נראה ברור שבאותה טבלה שבעמ' קצ"ה נפלה טעות סופר, כנראה על ידי העורכים (ראה הקדמתם בעמ' י"ט), ודעת הרב אליהו היא, בלא ספק, שיבול מהיתר מכירה (ע"י נכרי) עדיף מיבול מעזה. כך מוכח גם מסדרת מודעות שהתפרסמו ב'בשבע' בשלהי חורף תשס"ח,

⁹ שו"ת ישועות מלכו יו"ד ח"ב סי' נ"ה.

בהן הבהיר הרב אליהו שמוטב לקנות יבול מהיתר המכירה מאשר יבול משטחי הרשות הפלסטינית, שרווחיו עשויים להגיע לידי רוצחים. על כן, כשמדובר ביבול נכרי – חו"ל, הוא סובר שיש להעדיפו על היתר המכירה, אך שמדובר ביבול נכרי – 'פלסטיני', הוא סובר שיש להעדיף את היתר המכירה על פניו.

